

מעוות לא יכול לתקון

מִעוּת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן וְחִסְרוֹן לֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת: (קהלת א טו).¹

פירוש דעת מקרא על הפסוק – אין תיקון

מעוות – מעוקם אשר אינו יכול לתקון – להיות תקין וישר. **וחסרון** – שהוא כל כך גדול עד שלא יכול להימנות ולהיספר, כך הם מעשיהם ומחשבותיהם של בני האדם.²

מסכת סוכה פרק ב משנה ו – תשלום הסעודה בסוכה

ר' אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים: אין לדבר קצבה, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד. ועוד אמר רבי אליעזר: מי שלא אכל לילי יום טוב הראשון, ישלים בלילי יום טוב האחרון. וחכמים אומרים: אין לדבר תשלומין. על זה נאמר: "מעוות לא יכול לתקון וחסרון לא יכול להימנות" (קהלת א טו).³

מסכת חגיגה פרק א משניות ו-ז – מקרבנות החג ועד ממזר

מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג,⁴ חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון של חג.⁵ עבר הרגל ולא חג, אינו חייב באחריותו. על זה נאמר: "מעוות לא יכול לתקון וחסרון לא יכול להימנות" (קהלת א טו).⁷ רבי שמעון בן מנסיא אומר: איזהו מעוות שאינו יכול לתקון? זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר.⁸

¹ מהו אותו מעוות שאין לו (עוד) תקנה? מהו אותו חסרון שאי אפשר להשלימו ולמנותו (למלאותו כלשון הגמרא בחגיגה ט ע"א)? שאלה זו נכונה בכל זמן, אך ביתר שאת בימי חודש תשרי, ימים של תשובה, סליחה והתחלה חדשה ("ולקחתם לכם ביום הראשון - מה שהלך הלך, מכאן נתחיל החשבון" ויקרא רבה ל ז). ימים בהם אנו עוסקים בניסיון לתקן המעוות, למנות ולהשלים את החסר. האם בא קהלת לאיין בהבל פיו (גם) תקווה זו, או שמא הוא מדבר על עיוותים וחסרונות ספציפיים? ואנחנו הרי יודעים שגם יום הכיפורים לא מכפר על הכל ולא כל עיוות נמחק ונשכח (יומא פו ע"א, הלכות תשובה לרמב"ם פרק א הלכה ד).

² פירוש דעת מקרא מחבר את הפסוק שלנו עם הפסוק הקודם ומבקש שנקרא אותם ברצף וכחטיבה אחת: "רִאִיתִי אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם וְהִנֵּה הֵלַל הַבַּיִת וְרַעֲיוֹת רֹחַ: מִעוּת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן וְחִסְרוֹן לֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת". היינו, כל מעשיהם ומחשבותיהם של בני האדם הם מעוות שאינו יכול לתקון וחסרון שאינו יכול להימנות. אפשר שפירוש זה קולע יותר אל הפשט ולרוחו הכללית של ספר קהלת, אך איזו פסימיות היא! לעומתו, ראו פירוש רש"י על הפסוק: "מעוות בחייו לא יכול לתקון משמת. מי שטרם בערב שבת יאכל בשבת. ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות". בדרך זו של רש"י, היא דרכם של חז"ל והמדרש, נלך גם אנו. את רוב הדוגמאות שרש"י מביא, ואחרות, נראה בהמשך. דרך זו, של צמצום משמעות הפסוק מפסימיות טוטלי של העולם האנושי לעיוותים ספציפיים וממוקדים, היא גם אחת מדרכי הפירוש של חז"ל שאפשרו לקבל את ספר קהלת לכ"ד ספרי הקודש, לאחר שבשלב מסוים בקשו לגנוז אותו. ראו מסכת שבת דף ל ע"ב, ויקרא רבה כח א ועוד. וכבר זכינו לדון בנושא זה בדברינו "[בקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת](#)".

³ נפתח בדיני סוכה שהיא מענייני דיומא ודורשים הלכות החג בחג. לגופה של המשנה, שתי השיטות המובאות בה טעונות הסבר, הן שיטת ר' אליעזר שיש תקנה לסעודת ליל ראשון של סוכות שהוחמצה והן שיטת חכמים שאין לה תקנה והיא בבחינת "מעוות לא יכול לתקון". שיטת ר' אליעזר טעונה הסבר, משום שבבילל שמיני עצרת אסור לישיב בסוכה (ראו דברינו [הפרידה מהסוכה](#) בשמיני עצרת). אך דא עקא, למה שלא ישלים את הסעודה שהחסיר, ע"י אחת מתוך שאר שלוש עשרה הסעודות שהן חובה לשיטתו של ר' אליעזר? ואמנם, לפי הסבר הגמרא (מסכת סוכה כז ע"א), חזר בו ר' אליעזר משיטתו (וגם חזרה זו טעונה הסבר ונדונה בראשונים שם). אך גם שיטת חכמים אינה פשוטה. אמנם עיקר מצוות ישיבה בסוכה היא בלילה הראשון, בדומה למצוות אכילת מצה בלילה הראשון של פסח, אך למה שלא יהיה לה תשלומים בשאר ימי החג בו נאמר בפירוש בתורה: "בסוכות תשבו שבעת ימים", בפרט אם הסיבה לאי קיום סעודת החג הוא כוח עליון (אונס) כגון שירדו גשמים? למה שלא יהא דין סוכה כדין תשלומי הקרבנות שהם כל שבעה, וכמו תשלומי תפילות שנראה להלן?

⁴ מקבילה לצמד משניות אלה נמצא בתוספתא מסכת חגיגה פרק א הלכות ז-ח שקטעים ממנה נביא להלן. למעוניינים, הבאנו את נוסח התוספתא המלא בסוף הדף. ואנו נשים את המשנה עיקר ונצביע רק על מקצת ההבדלים בין המשנה לתוספתא.

⁵ "שלא חג", היינו שלא הביא קרבן ראיה ושלמי חגיגה. חג כפועל כמו רץ, בא, דש וכו' ולא כשם עצם. ופעמים רבות פשוט אי אפשר היה לקיים זאת בזמנו מפני ריבוי העולים לרגל וריבוי קרבנות המוספים בחג הסוכות.

⁶ יכולת השלמה זו של קרבנות החג נקראת במקומות אחרים "תשלומין". לא רק בפסח שהוא שבעה ימים, אלא גם בחג השבועות שהוא יום אחד, מה שמכונה בהלכה יום טבוח. ובחג הסוכות יש למעשה שמונה ימים כי ניתן להשלים את קרבנות החג גם בשמיני עצרת, למרות שהוא חג נפרד. ראו ראש השנה דף ד עמוד ב: "אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: מניין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה - תלמוד לומר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, מקיש חג השבועות לחג המצות, מה חג המצות יש לו תשלומין כל שבעה - אף חג השבועות יש לו תשלומין כל שבעה. - וליקש לחג הסוכות: מה להלן שמונה - אף כאן שמונה! - שמיני - רגל בפני עצמו הוא ... לענין פז"ר קש"ב, אבל לענין תשלומין - דברי הכל תשלומין דראשון הוא".

⁷ פה, בניגוד לסעודת החג שראינו במשנה לעיל, המעוות והחסרון ברורים יותר. שהרי הייתה לאדם הזדמנות שבעה ימים. עבר החג והוחמצה השעה, בדומה לכלל "עבר יומו בטל קרבנו" שנראה להלן. ובתוספתא מובא כאן פסוק נוסף, מספר תהלים לז כא: "לֹא־רָשָׁע וְלֹא־יִשְׁלָם וְצָדִיק חֹנֵן וְנוֹתֵן". ברוח כל הפסוקים והמדרשים שהאדם לוה מהקב"ה (מסכת ביצה טו ע"ב).

⁸ ובתוספתא יש הרחבה גם לאיסורי עריות אחרים, כגון אשת איש: "בא על אשת איש ופסלה מתחת ידי בעלה נטרד והלך לו מן העולם". וכן במדרש במדבר רבה בפרשת סוטה שנוכח בסוף דברינו (ראו מים אחרונים).

אם תאמר בגונב וגוזל - יכול הוא להחזירו ויתקן.⁹ רבי שמעון בן יוחאי אומר: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן בתחילה ונתעוות. ואיזה? זה תלמיד חכם הפורש מן התורה.¹⁰

מסכת ברכות כו ע"א - יש יכולת השלמה למי שטעה ושגה

תא שמע: דאמר רב הונא בר יהודה אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: טעה ולא התפלל מנחה - מתפלל ערבית שנים, ואין בזה משום "דעבר יומו בטל קרבנו".¹¹ מיתבי: "מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להימנות"; "מעוות לא יוכל לתקון" - זה שביטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית, או תפילה של ערבית, או תפילה של שחרית.¹² "וחסרון לא יוכל להימנות" - זה שנמנו חבריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם.¹³ - אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: הכא במאי עסקין - שביטל במזיד. אמר רב אשי: דיקא נמי דקתני "ביטל" ולא קתני "טעה" - שמע מינה.¹⁴

ויקרא רבה לב ח - דמעת העשוקים מיד עושקיהם

"ויצא בן אשה ישראלית" - זהו שכתוב: "ושבתי אני ואראה את כל העשוקים" (קהלת ד א).¹⁵ דניאל החייט פתר המקרא בממזרים ... "והנה דמעת העשוקים" - אמותיהם של אלו עברו עבירה ואלו העלובים - מרחקים אותם. אביו של זה בא על הערוה - זה מה חטא? ומה אכפת לו? "ואין להם מנחם", אלא "מיד עושקיהם כח" - מיד סנהדרין גדולה של ישראל שבאה עליהם מכוחה של תורה ומרחקתם, על שום "לא יבא ממזר בקהל ה'". "ואין להם מנחם" - אמר הקב"ה: עלי לנחמם. לפי שבעולם הזה יש בהם פסולת, אבל לעתיד לבוא ... כולו זהב נקי. זהו שכתוב: "ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה" (זכריה ד ב).¹⁶

⁹ וגם זה לא תמיד ניתן להחזיר ולתקן ולפיכך תקנו את **תקנת השבים** ותקנת מריש שמאפשרות פיצוי כספי במקום החזרת החפץ. ¹⁰ הדוגמא של תלמיד חכם שפרש מלימודו, מורחבת מאד בתוספתא, וזה לשונה: "ר' שמעון בן יוחאי אומר: אין אומרים בקרו גמל זה שמה יש בו מום, בקרו חזיר זה שמה יש בו מום. אין מבקין אלא תמימים. ואי זה? זה תלמיד חכם שפרש מן התורה. ועל זה נאמר: מעוות לא יוכל לתקון. ואומר: לזה רשע ולא ישלם. ר' יהודה אומר: עליו הוא אומר: כציפור נודדת מקינה ואומר: מה מצאו אבותיכם בי עול". הכעס על תלמיד חכם שפרש הוא מובן, אלא שמנגד יש לנו מדרשים רבים המציגים שתמיד ניתן לחזור ללימוד תורה. ראו למשל ספרי דברים פיסקא שמה: "משל למה הדבר דומה? לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים. אם מבקש לחזור אפילו לאחר מאה שנה, אינו בוש לחזור, מפני שהוא אומר: לירושתי אני חוזר. כך, תלמיד חכם שפרש מדברי תורה והלך לו לדברים אחרים, אם מבקש לחזור, אפילו לאחר מאה שנה, אינו בוש לחזור, מפני שהוא אומר: לירושתי אני חוזר. לכך נאמר: מורשה קהלת יעקב" (ראו דברינו **מורשה קהלת יעקב** בפרשת וזאת הברכה). טריקת הדלת של המשנה והתוספתא במסכת חגיגה, לתלמיד חכם שפרש, שנמשכת ואולי נגדרת מהדיון בקרבנות החג, צריכה עיון. מקרה ידוע של תלמיד חכם שפרש שנאמר עליו דברים קשים בנוסח מעוות לא יוכל לתקון הוא אלישע בן אבויה "שידע כוחי ומרד בל". ראו מסכת חגיגה טו ע"א, קהלת רבה ז א ועוד, בדברינו **אלישע בן אבויה הוא אחר** בדפים המיוחדים. ור' מאיר לא יסכים גם לזאת. והמאיר עינינו עוד במקרים של תלמיד חכם שפרש מהתורה יבורך בכל מילי דמיטב.

¹¹ זה הביטוי המקורי והנכון: "עבר יומו בטל קרבנו" ולא "עבר זמנו" כפי שגרת הלשון בימינו. ראו רש"י על התורה שמביא כלל זה בפירושו לספר מדבר פרק כח פסוקים י ו-יד: "עולת שבת בשבתו" ו"עולת חודש בחודשו". ופירוש שטיינזלץ מביא בשם המהרש"ל את הפסוק בויקרא כג לז: "להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים, דבר יום ביומו".

¹² שיטת רב הונא בר יהודה, בשם ר' יוחנן, היא, שאפשר להשלים תפילה שלא נאמרה בזמנה, ע"י אמירה כפולה של התפילה שבאה אחריה: פעמיים שחרית במקום ערבית (למרות שלשיטות מסוימות תפילת ערבית היא רשות), פעמיים מנחה במקום שחרית, ופעמיים ערבית במקום מנחה, למרות שזה כבר יום חדש (ומי לנו גדול מהקב"ה שהשלים את מלאכת יום שני ביום שלישי). הגמרא מקשה על שיטה זו מברייתא שאומרת שתפילה שדולגה או קריאת שמע שבוטלה הן בבחינת "מעוות לא יוכל לתקון" ואי אפשר להשלימן.

¹³ משפט זה ניתן להבין כעניין אחר, כגון שנמנו חבריו לאסוף כסף לצדקה, לבקר את החולה, לנחם אבלים, להשתתף בהכנסת כלל וכו', ואז אין זו קושיה על רב הונא בר יהודה שמדבר על השלמת תפילה. אבל נראה שהבנת המקשה היא שגם בנושא התפילה, נמנו חבריו להתפלל במנין והוא לא היה איתם. ואם כך, אזי אין המעוות יכול באמת לתקון ולא החיסרון להימלא, משום שתפילת ההשלמה שלו היא ביחיד ולא במנין. וכבר נאמרו דברים רבים וחשובים על תפילה בציבור מול תפילת היחיד.

¹⁴ תשובת הגמרא היא שיש להבחין בין ביטול התפילה במכוון (במזיד) ובין דילוג עליה בטעות או כתוצאה משכחה (בשוגג). זו אותה הבחנה שביקשנו לראות לעיל בסעודת החג ולא מצאנו. ראו הערה 3 לעיל. עכ"פ, המסקנה היא שגדול כוח התפילה שבאה במקום עבודת הקרבנות - "ונשלמה פרים שפתינו" - מכוח הקרבנות. (ראו דברינו **ונשלמה פרים שפתינו** בפרשת ויקרא). שהרי בבית המקדש אין תשלום לקרבן שלא הוקרב מיום אחד לחברו (מתמיד של שחרית לתמיד של בין הערביים כן, אבל מבין הערביים לשחרית של מחרת - לא, "עבר זמנו בטל קרבנו". יום חדש בבית המקדש החל בבוקר ולא כמנהגנו היום בערב), ובתפילה יש תמיד אפשרות להשלים. והדבר בולט כאמור בפרט בהשלמה של מנחה בתפילת ערבית של היום הבא ומה גם שלשיטות מסוימות ערבית היא תפילת רשות. הטעם שהגמרא מסבירה שם הוא שהתפילה היא בקשת רחמים ("צלותא רחמי היא"). ואולי יש כאן פשוט גם "עונש חינוכי". אם תתפלל שחרית פעמיים במקום ערבית ששכחת אמש, אז אולי לא תשכח להתפלל ערבית בפעם הבאה ... ואפשר עוד לפלפל ששכחה של הקרבנות היא קרוב למזיד משום שכוהנים זריזים הם ואין זה עניין של יחיד ששכח או נאס.

¹⁵ ראו הפסוק המלא בקהלת ד א: "ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עשוקיהם כח ואין להם מנחם". הפסוק המלא חשוב ונדרש להלן.

¹⁶ העיוות הגדול ביותר שאין לו תקנה והזועק לשמים הוא ממזר, אשר "לא יבוא בקהל ה'" (דברים כג ג). אדם שלא עשה שום דבר רע, רק הוריו חטאו. הוא יוכל אולי לזכות בכבוד גדול: "ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ" (סוף מסכת הוריות משנה

רות רבה פרשה ג סימן ג – מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת¹⁷

אמר קהלת: "מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להימנות" - בעולם הזה, מי שהוא מעוות יכול לתקון ומי שהוא מתוקן יכול לעוות. אבל לעתיד לבוא, מי שהוא מעוות אין יכול לתקון ומי שהוא מתוקן אין יכול לעוות.¹⁸ "וחסרון לא יוכל להימנות" - יש מהרשעים שמזדווגין (חברים) זה עם זה בעולם, אחד מהן עשה תשובה לפני מותו ואחד לא עשה תשובה. נמצא זה עומד בחבורת הצדיקים וזה עומד בחבורת הרשעים. והוא רואה אותו ואומר: אוי לי, שמא משוא פנים יש בדבר! אני וזה גנבנו, אני וזה הרגנו כאחת. זה עומד בחבורת צדיקים ואני בחבורת רשעים. והן משיבין ואומרים לו: שוטה שבעולם, מנוול היית ומושלך לאחר מיתתך שלשת ימים ולא בחבלים גררוד לקבר: "תחתיד יוצע רמה ומכסך תולעה" (ישעיה י"ד). כשהבין זה חברך, שב מאותו הדרך ואתה היית בידך ספיקה לעשות תשובה ולא עשית. אמר להם: הניחוני שאלך לעשות תשובה. והן משיבין לו ואומרים: שוטה שבעולם, אין אתה יודע שעולם זה דומה לשבת ועולם שבאת ממנו דומה לערב שבת. אם אין אדם מתקן בערב שבת מה יאכל בשבת? ועוד, עולם זה דומה ליום ועולם שבאת ממנו דומה ליבשה. אם אין אדם מתקן ביבשה, מה יאכל בים? ועוד, העולם הזה דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב. אם אין אדם מתקן ביישוב, מה יאכל במדבר?¹⁹

מסכת דרך ארץ פרק המינין הלכה ז – המינים והמשומדים

המינין והמשומדים והמסורות והחנפים ומחללי שם שמים, עליהם הכתוב אומר ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים, ואומר: "מעוות לא יוכל לתקון".²⁰

מסכת חגיגה דף ט עמוד ב – החמצת מצוה ומנין

עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו, ועל זה נאמר: "מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להימנות".²¹ אמר ליה בר חי להלל: האי להימנות? להימלאות מיבעי ליה! אלא זה שמנוהו חבירו לדבר מצוה והוא לא נמנה עמהן. תניא נמי הכי: מעוות לא יוכל לתקון - זה שביטל קריאת שמע של שחרית, או קריאת שמע של ערבית,

וגמרא, ואז אגב כולם ידעו שהוא ממזר - ראו במדרש ויקרא רבה שם את אמונת חכמים שממזר אינו מאריך חיים אלא אם התפרסם. אבל אין הוא יכול להקים משפחה בישראל והוא נדון לחיי בדידות. אין לחז"ל תשובה ישירה לבעיה חריפה זו, כמו שמצאו חלקית לפחות לגבי עמוני ומואבי - עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית - שאיסורו בתורה הוא בלשון זהה בדיוק לזה של ממזר, ראו דברים כג פסוקים ג-ד. ראו דברינו **לא יבוא עמוני ומואבי** בפרשת כי תצא. אז מה באמת נאמר לממזר? אפשר רק לומר זאת: ראשית, חז"ל הם שניסחו מדרש זה אשר מכיר בבעיה ולא מהסס לדבר על דמעת העשוקים ואפילו לומר בפה מלא מי הם עושקיהם. נחמא פורתא. שנית, ראו הגמרא בקידושין ע"א: "אמר ר' יהושע בן לוי: כסף מטהר ממזרים". ראו רש"י שם: "המטומעים בישראל מחמת ממונם והוא גורם להם שיטהרו. שלעתיד לבוא אין הקב"ה מבדילם מאחר שנדבקו בהם משפחות ישראל הרבה ... צדקתו של הקב"ה היא שאינו מבדילם אלא הואיל שנטמעו נטמעו ... אלא מטהרם ומכשירם כולם". וזה אולי מסביר את העושק של הסנהדרין שחוקרת יותר מדי ולא נותנת להם להיטמע בשקט. ראו גם ויקרא רבה שם סימן אחד קודם, וכן בקידושין ע"ב, מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי לגבי טיהור ממזרים לעתיד לבוא: "ר' מאיר אומר: אין ממזרים טהורים לעתיד לבוא ... ר' יוסי אומר: טהורין הן לעתיד לבוא ... אמר רב הונא: אם אין הלכה כר' יוסי - עלובין הן הדורות". טענה הלכתית מאד אמוציונלית. ויש כמובן להוסיף את המשנה החותמת את מסכת עדויות: "אמר רבי יהושע: מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני, שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרוב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרוב המרוחקין בזרוע ... רבי יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק. רבי שמעון אומר: להשוות המחלוקת. וחכמים אומרים: לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם וכו'". ויש עוד להוסיף ולדון בתקנות השונות שמצאו כמי הדורות לבעיה הקשה של ממזרות - נושא שחקרו בו רבים וטובים.

¹⁷ וכן הוא בקהלת רבה א א בהבדלים קלים. והעדפנו את נוסח רות רבה משום שגרסתו קצת יותר נקיה ופשוטה.

¹⁸ אם במדרש הקודם "לעתיד לבוא" הוא ימות המשיח - תקופה בה החיים בעולם הזה יהיו מתוקנים יותר; כאן הכוונה לעולם הבא - למעבר לאחר המיתה, לעולם אחר שאין בו יותר תורה ומצוות ואין בו יכולת לתקן יותר. וגם לא לקלקל.

¹⁹ הרשע הוא שגרם לחברו לעשות תשובה. אבל הוא כבר לא יכול לעשות תשובה משום שהוא בעולם האמת, לא בעולם המעשים והתיקון. מעבר חד זה בין עולם המעשה לעולם שאין בו עשייה ויכולת תיקון ותשובה הוא המקרה הכי קיצוני של "מעוות לא יוכל לתקון". אין דרך חזרה.

²⁰ מדרש זה מעמיד את "מעוות לא יוכל לתקון" במקרים מאד קיצוניים של מינים ומשומדים, חנפים (משת"פניקים) ומחללי שם שמים, שאיתם יש לציבור בכללותו ולעם ישראל לדורותיו, חשבון מר ונוקב. מן הסתם לא מתווכח מדרש זה עם כל מדרשי ההלכה שהבאנו לעיל, לגבי השימוש בפסוק לקרבנות החג, עריות, תפילה וכו', אבל הוא כן מציג תפיסה נגדית להרחבות של הפסוק בכיוון של תלמיד חכם שפרש ובודאי לא יסכים עם גישת דעת מקרא בה פתחנו. ואפילו על מחללי שם שמים אפשר להעיר מהגמרא ביומא פו ומהלכות תשובה שיש להם כפרה ותיקון במוותם: "אם יכופר לכם העוון הזה עד תמותו" - המיתה מכפרת, ולא יהיו כאותו רשע מהמדרש הקודם. נראה שהגענו לנושא מאד מורכב ורגיש אם ביהדות יש מצבים בהם אדם חצה כל גבול אפשרי ואין שום דרך זרה - שמאל דוחה, או שמא בכל מצב יש סיכוי לתשובה ותיקון - ימין מקרבת.

²¹ חזרנו למשנה חגיגה פרק א שכבר ראינו לעיל. הגמרא כאן מנצלת את ההזדמנות של אזכור הפסוק בקהלת על מנת להביא רעיונות נוספים (שאינם קשורים לקרבנות החג) של עיוות שאינו יכול לתקון וחסרון ששוב אי אפשר למנותו או למלאותו.

או שביטל תפילה של שחרית, או תפילה של ערבית, וחסרון לא יוכל להימנות - זה שנמנו חביריו לדבר מצוה והוא לא נמנה עמה.²²

קהלת רבה פרשה א סימן ב

"מעוות לא יוכל לתקון" - משנתעוותו המים מששת ימי בראשית, עוד (עדיין) לא נתקנו. "וחסרון לא יוכל להמנות" - משחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה אחד עשר יום, הרי כמה שנים וקיצים וכמה עיבורים ולא הגיעה שנת חמה ללבנה.²³

שבת שלום ומועדים לשמחה מחלקי המים

מים אחרונים: ראו מדבר במדבר רבה פרשה ט סימן ו בפרשת סוטה שמביא כמעט את כל השיטות והמקורות שהבאנו לעיל ומסכם אולי את הנושא כולו. אגב דברו והעניין שבו הוא דן, הוא מרחיב מאד בענין איסורי עריות בכלל, אשת איש בפרט: "כי תשטה אשתו". זהו שכתוב: "נואף אשה חסר לב" (משלי ו לב) - זהו שכתוב: "מעוות לא יוכל לתקון וגו' תני מעוות לא יוכל לתקון ... ר"ש בן מנסיא אומר: איזהו מעוות שאינו יוכל לתקון? זה הבא על הערוה פנויה והוליד בן או בא על אשת איש אע"ג דלא הוליד. כל עבירות הכתובים בתורה יש להם תקנה. גונב אדם אפשר יחזיר גניבתו ויתקן. גוזל אדם אפשר יחזיר גזילתו ויתקן. וכן השולח יד בפקדון וכן העושק שכר שכיר. אבל הבא על אשת איש ואסרה על בעלה, נטרד מן העולם והלך לו, שאינו יכול לתקן שתהא אשתו מותרת לו כבתחילה, הוי: מעוות לא יוכל לתקון". ומקובל לומר שגם גזל זמן או שינה אי אפשר להחזיר.

נוסח תוספתא חגיגה פרק א הלכות ז-ח: "עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו ועל זה נאמר: מעוות לא יוכל לתקון ... ר' שמעון בן מנסיא אומר: גנב אדם יכול שיחזיר גניבו, גזל יכול שיחזיר גזילו, בא על אשת איש ופסלה מתחת ידי בעלה נטרד והלך לו מן העולם ועל זה נאמר: מעוות לא יוכל לתקון. ר' שמעון בן יוחיי אומר: אין אומר: בָּקְרוּ גמל זה שמא יש בו מום, בקרו חזיר זה שמא יש בו מום. אין מבקרים אלא תמימים ואי זה זה? זה תלמיד חכם שפרש מן התורה ועל זה נאמר: מעוות לא יוכל לתקון וכו'".

²² הברייתא שכבר הובאה לעיל במסכת ברכות דף כו כקושיה "מיתבי" מובאת כאן בלשון רכה וחיובית: "תניא נמי הכי". יש השלמה ויש יכולת תיקון ויש מזור מסוים גם לתלמיד חכם שפרש שהתחבטנו בו לעיל. לא מדובר בפרשה טוטלית שדווקא עליה יש תקנה, אלא בהחמצה של רגע. יש אירועים וזמנים שמי שלא נמנה עמהם הפסיד ואי אפשר לקחת את מחוגי השעון אחורה. ראו דברינו על [השעה שהוחמצה](#) בפרשת כי תבוא. גם הסיפור על בר קפרא שרבי שמעון בן רבי יהודה הנשיא עשה סעודה ושכח להזמין אותו, כמובא במדרש ויקרא רבה כח ב שהוא סיפור "נגד" לקמצא ובר קמצא והבאנו אותו בדברינו [קמצא ובר קמצא - חלקם של חכמים](#) בתשעה באב. אי אפשר למלא את החסרון שאירע, אבל זה לא "סוף העולם". כנגד השעה שהוחמצה - תבואנה שעות רבות והזדמנויות רבות אחרות. כנגד החמצת אסיפת הברים שאירעה, יינתנו לאדם מליאות אחרות בהן יוכל להימנות לדבר מצווה עם חבריו.

²³ היחס בין שנת החמה לשנת הלבנה אינו ניתן להבעה בשבר פשוט (שידוע לנו) ולכן לא ניתן להשלמה במדויק. יתר על כן, כלל עיבור השנה שלנו: ג'ח"א ד"ז ט, שבע שנות עיבור במחזור של 19 שנים, איננו מדויק וצובר יום פיגור על פני 216 שנה. שנת תשס"ה שהייתה מעוברת וגרמה לכך שירד עלינו גשם בסוכה, אפשר שלא הייתה צריכה להיות מעוברת (תודה לידידי פרופ' צבי מאז"ה על המידע). הלוח העברי גם לא תיקן את עצמו מול התיקון הלוח הגרגוריאני של אורך שנת חמה. ראו גם דיון על הסטייה בלוח העברי והצעות לתיקון בספרם של [עלי מרצבך וערן רביב, הלוח העברי הקבוע](#). אז בכל זאת המילה האחרונה לקהלת. מעוות לא יוכל לתקון זה העולם שלנו שאיננו מושלם מעצם ברייתו. לא בהתאמה בין שנת חמה ללבנה (היום הרביעי לבריאה), לא בהבדלה בין מים עליונים לתחתונים (היום השני), לא בדגי הים שטורפים זה את זה (היום החמישי), אז מה יש לצפות מהאדם (היום השישי)? ראו גם הפסוק בקהלת ז יג: "רְאֵה אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה".